

ВІДГУК

офіційного опонента на докторську дисертацію
Коструби Наталії Сергіївни
«ПСИХОЛОГІЯ МЕДІАРЕЛІГІЙНОСТІ ОСОБИСТОСТІ»,
подану на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук
за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

За даними репрезентативних досліджень Центру Разумкова, які проводяться щорічно, майже 68 % громадян України наприкінці 2021 року (тобто, в розпал пандемії COVID-19) ідентифікували себе як «віруючі». Згідно з результатами всеукраїнського опитування громадської думки, проведеного в липні 2022 року Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), уже 84 % респондентів визнали свою належність до певної релігії та/чи конфесії. Отже, як засвідчує порівняння зазначених соціологічних опитувань, в умовах повномасштабної війни в Україні актуальність звернення до релігії помітно зростає.

І хоча Наталія Сергіївна у своїй дисертації розглядає психологічні особливості медіарелігійності особистості в умовах пандемії, а проте між тогочасною та сьогоденною ситуаціями – умовами численних загроз для життя, здоров'я, добробуту – можна й варто проводити паралелі. Такі складні обставини й тоді, й натеper, на жаль, «скидають» населення на базові рівні відомої «піраміди потреб» за Абрахамом Маслоу, в той час як громадяни українці незламно намагаються втримуватися на вищих її щаблях, відстоюючи свою любов до Батьківщини, належність до близьких соціальних спільнот, національну ідентичність, зберігаючи прагнення до перманентної самореалізації, в тому числі, на найвищому духовному рівні.

Варто також згадати у такому контексті відомий вислів Отто фон Бісмарка: «Ворог іде туди, де програють вчитель і священник». Інколи цей вислів перефразовується так: «Війну виграють, насамперед, вчителі та священники». І, віддаючи усю належну пошану героїчним воїнам-захисникам, дозвольте стверджувати, що є й інші важливі лінії оборони та

інша значуща зброя, серед якої чи не найважливіша – духовна оборона. Таким чином, у таких складних «окопних умовах», коли «зникають атеїсти», а священники теж стають у певних сенсах слова «воїнами», актуальність теми дослідження дисертантки стає ще більш очевидною та незаперечною. Не викликає також сумнівів і його наукова новизна.

У першому розділі дисертації авторка на філософському рівні постнекласичної парадигми, застосовуючи міждисциплінарний синтез, із врахуванням принципів системного, структурного, дискурсивного та психосоціального підходів послідовно обґрунтовує новітнє поняття медіарелігійності особистості, співставляючи його з такими термінами, як «популярна релігійність», «віртуальна релігійність», «релігійність, опосередкована технологіями», «цифрова релігія» та ін. Зазначений теоретичний аналіз здійснюється у більш загальному концептуальному контексті опису масштабних соціальних, соціокультурних змін в умовах інформаційних, інформаційно-технологічних революцій та масової діджиталізації сучасного суспільства.

Релігійність – один чи не з найскладніших феноменів у житті як окремої особистості, так і цілісного соціуму, квінтесенція духовності, а тому дисертантка при теоретико-методологічному обґрунтуванні логічно послуговується багатьма поняттями та концепціями, які в рамках постнекласичного підходу втілюють ризомність сучасного наукового аналізу та формують справедливе об'єктивне враження складності відповідного феномену для наукового дослідження.

Одним із найвагоміших авторських здобутків, особливо в аспекті теоретичної наукової новизни дисертації, є належно обґрунтована у другому розділі роботи інтегральна модель медіарелігійності особистості. У ній медіарелігійність розглядається як форма функціонування релігійності як ціннісної орієнтації, що реалізується у медіасередовищі шляхом включення особистості у масові релігійні комунікації. Це визначення імпонує через звернення дисертантки до аксіопсихологічних засад буття людини, що

резонує із провідними ідеями відомих як зарубіжних (Г. Оллпорт, Д. Росс та ін.), так і українських (З. Карпенко, О. Климишин та ін.) психологів.

У третьому розділі описуються загальна структура та конкретна організація, методи й методики емпіричного дослідження. Наукове захоплення викликає сформована здобувачкою вибірка, яка є масштабною і репрезентативною у різних аспектах: 1233 респонденти з 16 областей України, представники ранньої, середньої та пізньої дорослості, з різними рівнями освіти. Це дало змогу розгорнути доволі розлогу палітру емпіричного дослідження в порівняльному аспекті прогнозованих соціально-демографічних відмінностей між суб'єктами релігійної віри.

Важливим емпіричним здобутком Наталії Сергіївни у плані практичної складової наукової новизни дисертації стала розробка, апробація, стандартизація методики психодіагностики медіарелігійності особистості. Доволі оригінальним підходом до такої розробки виступає факт поєднання авторських пунктів із класичними психодіагностичними шкалами в цьому предметному полі («Шкалою релігійної орієнтації» Г. Оллпорта і Д. Росс, «Тесту структури індивідуальної релігійності» Ю. Щербатих та методики визначення релігійних вірувань Д. Хутсебаута).

У четвертому розділі розглядаються результати емпіричного вивчення дискурсивної підструктури медіарелігійності особистості через психолінгвістичне дослідження попередньо визначених (через контент-аналіз) провідних концептів релігійного дискурсу: «церкви», «релігії», «таїнства», «священника», «гріха», «молитви», «проповіді», «віри». Авторка, зокрема, здійснює таксономію отриманих вербальних асоціацій, що дає змогу розкрити смислові взаємозв'язки провідних понять у релігійно релевантному світосприйнятті та світорозумінні українських громадян як вірян.

У п'ятому розділі різнобічно описуються результати системного вивчення психосоціальної підструктури медіарелігійності особистості: її афективного, когнітивного та конативного компонентів, що в цілому відповідає класичній структурній організації психологічного аналізу. Одним

із важливих підсумків як відповідного розділу, так і емпіричної частини роботи назагал став факторний аналіз отриманих за різними методиками кількісних даних, який дав змогу на статистично значущому рівні віднайти та обґрунтувати найбільш істотні змінні (психологічні складові) у загальній структурі медіарелігійності особистості.

З усім цим, текст роботи містить окремі дискусійні моменти та стимулює до висловлення побажань як перспектив щодо подальших досліджень та їх теоретичних обґрунтувань, на яких вважаємо за необхідне наголосити:

1. У теоретичній частині дисертації, на нашу думку, не вистачає стислого викладу окремих філософсько-релігійних ідей, засадничих та актуальних в умовах важкого виборювання нашої національної ідентичності й самобутності. Це стосується, насамперед, праць нашого видатного мандрівного філософа Григорія Сковороди, 300-річчя від дня народження котрого наприкінці 2022 року відзначала вся Україна. Сучасні вчені називають Сковороду, наприклад, «предтечею Євангельського пробудження в Україні» та «українським Еразмом Роттердамським» (В. Новаковець та ін.). Значущими для психологів також є ідеї про духовні засади щастя людини, які, хоч і через інші поняття та теорії, дисертантка у своїй роботі згадує. Отож, хотілося б побачити у відповідних розділах дисертації покликання на відповідні філософсько-релігійні думки нашого видатного мислителя.

2. Дисертантка надає наукову дефініцію новітньому поняттю медіарелігійності особистості та згадує, як уже зазначалося, співвідносні з ним терміни («віртуальна релігійність», «релігійність, опосередкована технологіями», «цифрова релігія» та ін.). З усім тим, у роботі фактично не розкриваються поняття «кіберрелігія», «кіберрелігійність», «кіберцерква» і т.п., які активно обговорюються і зарубіжними (К. Хелланд, А. Карафолджка та ін.), й українськими (М. Пальчинська, С. Козиряцька та ін.) дослідниками. На нашу думку, оскільки авторка у своєму емпіричному дослідженні акцентує увагу, насамперед, на сучасній діджиталізованій молоді (74,89 % від

усієї вибірки), то виокремлення і більш ретельний аналіз саме зазначених понять є доволі перспективним та актуальним напрямом подальших досліджень. Для прикладу, значущим теоретичним орієнтиром у цьому плані є слушний поділ кіберрелігії на «релігію-онлайн» (наприклад, розміщення в інтернет-просторі сайтів традиційних релігій із відповідними інформаційними повідомленнями) та «онлайн-релігію» (сюди належать, зокрема, так зв. «інтернет-релігії», які існують лише у віртуальному просторі). Інакше кажучи, окреслюється потреба подальшої диференціації медіарелігійності особистості як доволі гетерогенного феномену.

3. Оскільки медіарелігійність твориться, передається, інтерпретується через релігійний дискурс, а його основними жанрами є проповідь, сповідь, молитва і ритуальне дійство, то, на нашу думку, до психолінгвістично досліджених базових концептів варто було би додати «сповідь». Розуміємо, що вона належить до релігійних таїнств (концепт «таїнство» проаналізовано в роботі), проте доцільно вивчити й окремо її вербальні асоціативні поля в осіб із різними рівнями медіарелігійності. Сучасними теологами, науковцями вона визначається як осмислення людиною своїх вчинків як гріха, освідчення в них перед іншою людиною, котра має владу та право ці вчинки пробачати від імені Бога. Отже, на відміну від молитви, у процесі сповіді до агентів релігійної комунікації зазвичай підключається певний посередник між людиною та Богом (наприклад, священник), і тут дуже значущою є значна психологічна інтимність ситуації, близькість не лише духовна, а і просторова між відповідними учасниками релігійної комунікації. Отож, чи сприймається сповідь в онлайн-режимі як духовно, релігійно, психологічно повноцінна, а якщо так, то чи змінюються та в якому спрямуванні її індивідуальні сенси?

4. У дисертації подеколи зустрічаються висловлювання не стільки об'єктивно наукового, скільки науково-популярного змісту. Наприклад, на с. 64: «Дати людині віру – означає у 10 разів збільшити її психологічну стійкість». Виникає питання: що означає «дати людині віру» і хто саме

дослідив, що це «удесятеро збільшує» психологічну стійкість? Рекомендуємо надалі уникати в наукових текстах таких узагальнених тверджень.

Висловлені вище зауваження назагал істотно не зменшують високої оцінки дисертації як самостійного, цілісного, завершеного дослідження, яке характеризується високою мірою соціальної актуальності, наукової новизни, теоретичної та практичної значущості.

Зміст автореферату відображає основні розділи, поняття та положення роботи. Кількість та якість оприлюднених наукових публікацій, у тому числі 7 – у журналах, які індексуються у наукометричних базах Scopus і Web of Science, а також участь дисертантки у багатьох міжнародних і всеукраїнських науково-практичних заходах, засвідчують належну апробацію роботи.

Отже, дисертація Коструби Н. С. на тему «**Психологія медіарелігійності особистості**» містить науково обґрунтовані результати, які забезпечують розв'язання поставлених актуальних теоретичних і практичних завдань. За своєю темою, змістом, використаними методами робота цілком відповідає спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Цілісне, самостійне, завершене дослідження виконане згідно з усіма вимогами Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197, а його авторка Коструба Наталія Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри психології

Тернопільського національного

педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка



Н. М. Савелюк

